<https://doi.org/10.31470/2706-7904-2020-15-180-184>

ВПЛИВ СИТУАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА МОВЛЕННЄВУ КОМУНІКАЦІЮ ДІТЕЙ

The Influence of the Situation of Joint Activity on Children's Speech Communication

Iryna Lutsenko

DSc. in Pedagogy, Professor
Institute of Education Problems of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine
sofiras@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8360-9943>

Abstract

The article highlights the results of research on the problem of children's speech communication, which occurs in the process of interpersonal interaction: role-playing, sports games, productive and creative activities. It is concluded that the success of practical interaction and communication depends on the child's ability to express their own intentions in speech and understand the intentions of the partner.

It was found that the initial and common element is the intentional aspect of the content of speech, the manifestation of the child's positive or negative intentional orientation. It is assumed that the study of the intentional structure of dialogues in the process of performing a common task will help to identify the intentional state of children, their current intentions, will reveal the interdependence of speech and practical actions of participants in joint activities.

Key words: *intention, intentional orientation, speech communication, interpersonal interaction.*

Вступ ***Introduction***

Проблема мовленнєвої комунікації є предметом уваги психолінгвістики. Вивчення комунікації як процесу передавання, отримання інформації від однієї системи до іншої, обміну різноманітною інформацією між її учасниками (лінійна модель комунікації) розвинулось нині до її розуміння і вивчення як форми смислової взаємодії між людьми (О. Леонтьєв). Витоками сучасного розуміння міжособистісної мовленнєвої комунікації є праці М. Бахтіна, Л. Виготського, О. Леонтьєва,

Т. Ахутіної. Психолінгвістична концепція М. Бахтіна знайшла свій розвиток у роботах П. Вацлавіка, Л. Орбан-Лембрик, Е. Гріффін.

Вивчення живого спілкування в його динаміці дає змогу виділити як аспект передачі інформації, так і аспект міжособистісної взаємодії (трансакційна модель комунікації). Дослідження впливу спільної діяльності як форми міжособистісної взаємодії на мовленнєву комунікацію дітей розкриває один із шляхів виформовування соціально-комунікативної компетенції.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні впливу ситуації спільної діяльності на мовленнєву комунікацію дітей дошкільного віку задля означення перспектив дослідження інтенціональної структури діалогів дітей в процесі виконання спільного завдання.

Методи дослідження *Methods and Techniques of the Research*

У процесі вивчення впливу ситуації спільної діяльності на мовленнєву комунікацію дітей використовувались такі теоретичні методи: (1) аналіз вітчизняних і зарубіжних психолінгвістичних джерел; (2) систематизація даних теоретичного аналізу та їх узагальнення.

Результати *Results*

Питання мовленнєвої комунікації дітей дошкільного віку в спільній діяльності не було предметом спеціального дослідження українських вчених. Водночас було проведено дотичні до означеної проблеми лінгводидактичні дослідження, присвячені вивченню зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності (Н. Луцан), в сюжетно-рольових іграх (В. Захарченко), в процесі продуктивно-творчої діяльності (Т. Постоян).

У зарубіжних психолінгвістичних розвідках на матеріалі протоколів спортивних ігор висвітлено секвенції, які забезпечують розуміння (К. Менг); розкрито особливості спільного планування як форми комунікації (Б. Крафт).

З. Бартенєва, ґрунтуючись на теоретичних положеннях Т. Ушакової (Ушакова, 1998) про те, що первинними є внутрішні психічні стани, які мають інтенціональну спрямованість, а мова є вторинною, дослідила інтенціональний зміст мовлення дітей в процесі ігор. Дослідницею виявлено такі категорії інтенціональної спрямованості: зацікавленість у спілкуванні, продовженні гри; припинення спілкування, відмова від контакту; згода з партнером, мирний розвиток гри; ініціативна поведінка, організація

гри, висунення своїх правил; опір, захоплення ініціативи, небажання враховувати інтереси партнера; самозахист; коментування своїх дій, пояснення того, що відбувається, констатація фактів. З'ясовано, що основою інтенціонального змісту мовлення є інтенція позитивної або негативної спрямованості дитини, її прагнення спілкуватися. З віком у дітей виформовується вміння виражати свої інтенції, у мовленні відбувається накопичення інтенціональних форм. Вченими зроблено висновок про те, що величезний стрибок у можливостях дитини виражати свої психологічні стани утворює основу мовного процесу людини (Ушакова & Бартенева, 2000).

Аналіз змісту мовленнєвих контактів дошкільників з однолітками у ситуаціях вільної взаємодії проведено О. Смирноюю. Переважна більшість висловлювань молодших дошкільників віднесено до групи «Я» і «Ти». Ситуативні висловлювання дітей присвячуються: констатації і демонстрації власних вчинків та інтересу до поведінки однолітка; оцінці власних дій і дій партнера; пропозиціям щодо надання власної допомоги, або зверненням, щоб її отримати; організації і плануванню спільних дій. У висловлюваннях, які віднесено до групи «Світ» повідомляється пізнавальна інформації про явища живої і неживої природи; моральні норми і правила; розкривається світ дорослих, їхніх професій, обов'язків. До групи «Гра» віднесено висловлювання, якими обмінюються діти в процесі в ігровій діяльності. Поступово співвідношення між цими групами висловлювань змінюється. Старші дошкільники менше говорять про себе і більше про інших; у них збільшується кількість висловлювань щодо планування і організації спільної діяльності й об'єднання зусиль (Смирнова & Галигузова, 1990).

З'ясовано, що у розмовах з однолітком ініціативні висловлювання переважають над реактивними, а спілкування різноманітне за спрямованістю і його функціями. Це: управління діями партнера (що і як слід робити і, навпаки), контроль за діями партнера (використання різноманітних зауважень), нав'язування способів власних дій (застосування примусу), організація спільної гри (обговорення того як гратися), постійне порівняння партнера з собою (я вмію..., я можу ..., а ти?).

Виділено такі основні способи мовленнєвої взаємодії: привернення уваги однолітків до себе; адресування партнеру свого мовленнєвого звертання; доброзичливість звертань і відповідей, аргументованість висловлювань – уміння підібрати значущий для партнера зміст висловлювання. До ініціативних мовленнєвих дій віднесено: ввічливі звертання з висловлюванням власної пропозиції; розпит партнера з метою врахування його інтересів; висловлювання схвалення, радощів з приводу спільних дій; висловлювання співчуття, підтримки партнеру; доброзичливий жарт з метою розважити партнера. До реактивних – ввічлива відповідь на прохання; висловлювання згоди на пропозицію партнера; ввічливе прийняття відмови партнера.

Зроблено узагальнення про те, які висловлювання ділового характеру використовуються в ігровому спілкуванні, а саме: розпорядження, доручення, вказівки, прохання, пропозиції, запитання, повідомлення. Серед експресивно-оцінних: оцінка себе та однолітка; оцінка спільних дій; повідомлення про свій емоційний стан; жарти; запит оцінки однолітка; звертання до однолітка із запитом щодо його емоційного стану. Серед негативних проявів виділено: здійснення мовленнєвого тиску; лестощі; ігнорування інтересів партнера; застосування прийомів відволікання уваги; використання мовленнєвих форм авторитарного стилю (команди, погрози) (Деятельность и взаимоотношения дошкольников, 1987).

Як бачимо, у мовленнєвій комунікації між дітьми в спільній (ігровій) діяльності простежуються такі типи інтенціональної спрямованості, як: спрямованість на себе, інтенціональна спрямованість на партнера-співрозмовника і спрямованість на навколишню дійсність (Павлова, Зачесова & Гребенщикова, 2018). Однак, якщо для висловлювань дорослих людей найбільш характерні інтенції спрямованості на партнера і на дійсність, то для висловлювань дітей найбільш характерні інтенції спрямованості на себе та на партнера. Тому для вияву впливу спільної діяльності на мовленнєву комунікацію дітей важливо не лише відстежити прояви конкретних інтенцій, які знаходять своє вираження в висловлюваннях дітей: інформування, висвітлення своєї позиції (повідомлення, пропозиції, прохання), з'ясування позиції партнера (уточнення, перепитування), а й те, як завдяки взаємним зусиллям партнерів вибудовується структура діалогу, як мовленнєва комунікація сприяє досягненню міжособистісної взаємодії: взаєморозумінню, координації дій, узгодженню цілей і намірів.

Висновки **Conclusions**

У теорії міжособистісного спілкування взаємодія визначається як інструментально-технологічний бік спілкування, і для її досягнення важливими є взаємні дії учасників спілкування. Успішність таких дій залежить від вміння дітей виражати в мовленні власні інтенції та розуміти інтенції партнера-співрозмовника.

Механізмами, які утворюють простір міжособистісної взаємодії є взаєморозуміння (формування спільного смислового поля, спільного бачення завдань і конкретної ситуації), координування (сумісність і узгодженість дій), узгодження (досягнення згоди в цілях, намірах). Отже, свідченням здатності налагоджувати міжособистісну взаємодію і спілкування з однолітками, узгоджувати з ними свої предметні і мовленнєві дії є інтенціональна структура діалогів в процесі виконання спільного завдання.

Література
References

- Галигузова, Л.Н., & Смирнова, Е.О. (1990). *Ступени общения: от года до семи лет*. Москва: Просвещение.
- Куницына, В.Н., Казаринова, Н.В., & Погольша В.М. (2003) *Межличностное общение*. Санкт-Петербург: Питер.
- Павлова Н., Зачесова И., & Гребенщикова Т. (2018). Взаимоотношения партнеров в дискурсе. *Psycholinguistics*, 24(1), 269–288. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-269-288>
- Репина, Т.А. (Ред.). (1987). *Деятельность и взаимоотношения дошкольников*. Москва: Педагогика.
- Ушакова, Т.Н. (1998). Природные основания рече-языковой способности ребенка (анализ раннего речевого развития). *Языковое сознание: формирование и развитие* (с. 7–23). Москва: Издательство Московского Государственного лингвистического университета.
- Ушакова Т.Н., & Бартенева З.С. (2000). Психологическое содержание речи ребенка 3–5 лет. *Вопросы психологии*, 2, 56–65.